

ФУНКЦІЇ ПРАВОЗАСТОСОВНИХ АКТІВ

FUNCTION OF ENFORCEMENT ACTS

Пуцько О.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

У статті розглянуті проблемні питання основних функцій правозастосовних актів та здійснена спроба їх класифікувати.

Ключові слова: нормативно-правовий акт, індивідуальний акт, правозастосовний акт, функція.

В статье рассмотрены проблемные вопросы основных функций правоприменительных актов и совершена попытка их классификации.

Ключевые слова: нормативно-правовой акт, индивидуальный акт, правоприменительный акт, функция.

The problematic issues of basic functions of legal enactments and the attempt to classify them are investigated in the article.

Key words: legal act, individual act, act of enforcement function.

У системі індивідуальних правових актів правозастосовний акт займає особливе місце. Сучасна юридична наука приділяє значну увагу, перш за все, питанням удосконалення змісту нормативно-правових актів, тоді як теоретичні проблеми їх функцій останнім часом особливо не приваблюють дослідників.

Питанням правозастосовних актів присвячені окремі праці Авер'янова В.Д., Алексеева С.С., Козюбри М.І., Котюка О.В., Лазарева В.В., Лихолоба В.Г., Мурашина О.Г., Недбайла П.Є., Рабіновича П.М. та інших. Однак складність та багатогранність зазначеної проблематики, суттєве оновлення національного законодавства викликає необхідність прийняття ефективних рішень у процесі правозастосування, зовнішнім виразом яких є правозастосовний акт.

Завданням цієї статті є дослідження функцій правозастосовних актів, як актів індивідуального регулювання. Правозастосовний акт є юридичним підсумком правозастосовної діяльності. В таких актах закріплюються, оформлюються рішення, які були прийняті в процесі застосування права [1, с. 184]. В правовому регулюванні акти застосування здійснюють різноманітні функції.

Акт застосування права, з одного боку, виступає засобом організації реалізації правових норм, а з іншого боку – засобом здійснення процесу управління (у чому полягає його головна соціальна цінність). У ході правозастосовної діяльності органи правозастосування виступають суб'єктами управління; особи відносно яких застосовується право – об'єктами управління; а правозастосовні акти – засобами управління.

На нашу думку, неприпустимим є приниження управлінського значення правозастосовних актів. Так, Лазарев В.В., говорячи про мету актів застосування права, зазначає, що при найближчому розгляді не можна стверджувати, що ця мета полягає в управлінні людьми, хоча б мова і йшла, наприклад, про акти, що винесені управлінськими органами. На

думку автора, безпосередня мета правозастосування полягає все-таки в іншому, а саме, в усуненні наявної перешкоди в реалізації правових норм певними суб'єктами [2, с. 59]. У цьому полягає значимість, цінність та важливість правозастосовного акта.

Безумовно, у деяких випадках правозастосовний акт усуває перешкоди, або забезпечує найбільш ефективно досягнення поставленої мети.

Доцільно підкреслити, що встановлення природи правозастосовних актів у значній мірі можливе за умов розгляду функцій основних актів застосування норм права і дає відповідь на питання, яка процесуальна функція опосередковує прийняття правозастосовного рішення. Категорія «функція» означає – виконання, компетенцію та нерідко вживається в юридичній літературі у найрізноманітніших змістових значеннях [3, с. 23-24]. Поява цього терміну та активне його використання пояснюється подальшим розвитком знань про право, які вимагали відповідних понять і визначень для відображення нових сторін права, нових висновків, які використовуються юридичною наукою. Термін «функція» є достатньо багатозначним, він вживається для опису динамічних структур і, в першу чергу, для характеристики їх дій, впливу, діяльності. Тому однією з найбільш важливих ознак функцій права є їх динаміка, дія [4, с. 9].

Цей термін вживається також в якості таких понять, що набули найбільшого поширення, як: основного напрямку діяльності; компетенції; завдання; призначення; впливу тощо. Тут саме поняття «функція», виступаючи як узагальнене збірне поняття, найбільш повно, рельєфно проявляє себе в єдності двох моментів: призначення правозастосовних актів у суспільстві та основних напрямках їх впливу на суспільні відносини.

Вбачається, що дефініція поняття «функція» повинна в будь-якому випадку підкреслювати те, що функція є відображенням певних якостей самого об'єкта, який функціонує, його природу, що вона

проявляє себе у взаємодії предметів один з іншим, а також те, що функція є цілеспрямована активність якого-небудь об'єкта. В будь-якій взаємодії різноякісних об'єктів можна виділити активну (впливову) та пасивну (сприймаючу) сторони. Але виконувати певну функцію буде при цьому впливова (в рамках цієї взаємодії) сторона. Під якимось певним кутом зору при будь-якій взаємодії функціонує (здійснює вплив) одна сторона, тому і розуміти під функцією необхідно скоріше не просто дію об'єкта чи взаємодію об'єктів, а вплив об'єкта на об'єкт [5, с. 23]. Наприклад, формулюючи ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України [6], законодавець у найбільш узагальненому вигляді описав функції кримінально-правових норм. Згадана стаття проголошує: «Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку і громадської безпеки довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам».

Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно-небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Метою впливу норми кримінального права в соціально-правовому розумінні є збереження в недоторканості позитивних суспільних відносин, недопущення випадків вчинення злочинів. На підставі цього можна дійти висновку, що головною функцією кримінально-правових норм в спеціально-юридичному аспекті виступає встановлення загальних масштабів людської поведінки, що набуває в даному випадку виду визначення злочинів, чи підстав виникнення кримінально-правових відносин, чи суб'єктивних прав і обов'язків учасників цих правовідносин.

Для того, щоб визначити основні функції правозастосовного акта та його місце в механізмі правового регулювання, необхідно проаналізувати правову норму, яка застосовується, вид і характер правовідносин, і власне сам правозастосовний акт, як елемент механізму правового регулювання.

Функції правозастосовних актів класифікуються окремими авторами по-різному. В найбільш узагальненому вигляді функції правозастосовних актів Бобровник С.В. розподілила на два різновиди: а) юридична констатація та визнання певних фактів, їх правомірного чи неправомірного характеру; визнання певного права за конкретним суб'єктом чи покладення юридичного обов'язку; констатація факту правопорушення; б) визначення виду юридичної відповідальності та конкретизація покарання [7, с. 75]. На підставі аналізу існуючих точок зору з цього питання, ми дійшли висновку, що функції правозастосовних актів найбільш доцільно розглядати аналогічно функціям права. Відповідно функції правозастосовних актів нами розподілені на загальносоціальні та спеціально-юридичні.

До групи загальносоціальних функцій віднесені функції фіксації, динамічну, функцію управління, а також інформаційну і виховну функції.

До числа спеціально-юридичних функцій правозастосовних актів віднесені функції юридичного факту, індивідуалізації суб'єктивних прав та обов'язків, функцію конкретизації юридичних норм, а також правозабезпечувальну та правокомпенсуючу функції.

Будучи взаємопов'язаними одна з одною, кожна функція зокрема, характеризує лише одну сторону впливу правозастосовних актів на суспільні відносини. Виходячи з цього, ми зробимо спробу більш детально охарактеризувати лише окремі види як загально соціальних, так і спеціально-юридичних функцій правозастосовних актів.

При розгляді динамічної функції правозастосовних актів зазначається, що вона забезпечує динаміку юридичних дій всього правозастосовного процесу, зумовлює виникнення, модифікацію та припинення конкретних видів правовідносин та відповідних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, забезпечує оперативний рух юридичної справи при здійсненні індивідуального регулювання.

Правозастосовний акт, виступаючи у механізмі правового регулювання як визначальний чинник, визначає найбільш суттєві, головні риси основних напрямків впливу, що набувають певної єдності і гармонії, незважаючи на їхню багатогранність, різноманітні форми прояву тощо. Цей вплив у значній мірі визначається економічними, політичними та ідеологічними факторами, забезпечує необхідну взаємодію та погодженість основних напрямків впливу правозастосовних актів на суспільні відносини. Слід відзначити також, що у функціях призначення воно проявляється не прямолінійно й безпосередньо, а трансформується відповідно до специфічних властивостей правозастосовних актів, набуваючи після цього юридичного характеру, виду, форми тощо [8, с. 163].

Розглянемо більш детально окремі основні функції правозастосовних актів. Відразу необхідно зазначити, що проблема функцій правозастосовних актів поки ще не є предметом активного та всебічного наукового розгляду як у загальній теорії права, так і в галузевих процесуальних науках [9, с. 20-28]. Хоча у тих авторів, які розглядали питання функцій правозастосовних актів, ми можемо знайти лише частково опис окремих їх видів, стосовно до самих різновидів цих актів [10, с. 224-226; 11, с. 101-104; 2, с. 85; 12 с. 113]. Не дивлячись на малодослідженість згаданої проблематики, варто зазначити, що в юридичній літературі існує декілька підходів до виділення основних функцій правозастосовних актів. Зокрема, Алексєєв С.С. та Дюрягін І.Я. [13, с. 25-33]. Характеризуючи функції правозастосовної діяльності, виділяють правозабезпечувальну та функцію індивідуального регулювання правозастосовних актів. Дещо по-іншому розглядає досліджуване питання Шергін А.П., на думку якого функції права та функції правозастосування співпадають, при цьому він виділяє аналогічні функції і правозастосовних актів [14, с. 23]. Підхід зазначеного автора практично повністю співпадає з нашим підходом, який був викладений вище. Близьким до нашого розуміння є підхід, запропонований

Княгинінін К.Н. [5, с. 23-50]. Він розподіляє функції правозастосовних актів на соціально-юридичні та спеціально-юридичні. Разом з тим, термін «соціально-юридичні функції правозастосовних актів», на нашу думку, є не зовсім вдалим. Оскільки за такого підходу чітко не проглядається межа розподілу двох вищеперерахованих функцій між собою. Це ми можемо аргументувати тим, що до числа соціально-юридичних функцій правозастосовних актів зазначений автор відносить функції юридичного факту, індивідуалізації суб'єктивних прав та обов'язків, а також правозабезпечувальну та правокомпенсуючу функції. Дійсно, правозастосовний акт, як нами зазначалось вище, є юридичним фактом, оскільки його видання приводить правовідношення в новий якісний стан і надає можливість його подальшого розвитку. Разом з тим, при зазначеній класифікації важко встановити, які з перерахованих функцій мають лише загальносоціальне, а які спеціально-юридичне значення. Мають місце й інші класифікації функцій правозастосовних актів.

Разом з тим, доцільно підкреслити, що акти застосування права повинні і можуть вивчатися в різних аспектах: як самостійна правова категорія; юридичний засіб державного управління суспільством; одна з правових форм здійснення функцій держави; організаційна форма діяльності державних органів і окремих громадських організацій; найважливіший засіб реалізації юридичних норм; індивідуально-визначені юридичні акти; спеціальний юридичний факт тощо.

Вони виступають у різних формах зв'язків і відносин з іншими правовими явищами. Це зумовлює багатогранність і складність актів застосування та їх особливе призначення як в механізмі правового регулювання, так і в механізмі правозастосування.

На нашу думку, призначення правозастосовного акта в механізмі правозастосування полягає в наступному:

по-перше, акт застосування права є юридичним засобом впливу на суспільні відносини;

по-друге, акти застосування виступають як юридичні факти. Вони є елементом юридичного (фак-

тичного) складу, причому елементом (фактом), який завершує вказаний склад. З винесенням цього акту виникає, змінюється чи припиняється правовідношення;

по-третє, акт застосування – це засіб конкретизації норм права. Права і обов'язки в конкретному обсязі «прив'язуються» до персонально визначених суб'єктів;

по-четверте, в актах застосування реально проявляється владність, примусовість права. В нормах права примус виступає в якості потенційного, можливого, а в правозастосовних актах – примус набуває реального конкретного характеру, який звернений до конкретних суб'єктів;

по-п'яте, за допомогою владних актів застосування забезпечується реалізація суб'єктивних прав у випадках виникнення яких-небудь перепон. Зобов'язана особа примушується до конкретних дій з метою забезпечення вимог норм права;

по-шосте, після прийняття правозастосовного акта настає період реалізації, виконання прийнятого рішення;

по-сьоме, в актах застосування права втілюється індивідуалізований вплив компетентних органів на хід правового регулювання, індивідуальна регламентація суспільних відносин;

по-восьме, акт застосування права забезпечує «контакт» правової норми, що застосовується в конкретному випадку, з реальним суспільним буттям;

по-дев'яте, акт застосування (який включається в об'єктивну сторону), пов'язаний із суб'єктивною стороною, тому що в ньому відображається компетентність, професіоналізм особи, що застосовує право; він виражає волю держави у вирішенні певних проблем тощо;

по-десяте, це документ, який формально закріплює рішення компетентного органа.

Перераховані функції правозастосовних актів, на нашу думку, є основними. Разом з тим, можна виділити і ряд додаткових функцій. Однак це питання повинно стати предметом подальших досліджень правозастосовної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Осауленко О.І. Загальна теорія держави і права: [навч. посіб.] / О.І. Осауленко. – К.: Істина, 2007. – 336 с.
2. Лазарев В.В. Эффективность правоприменительных актов / В.В. Лазарев. – Казань: Издательство Казанского университета, 1975. – 207 с.
3. Бачило И.Л. Функции органов управления / И.Л. Бачило. – М.: Юрид. лит., 1976. – 198 с.
4. Радько Т.Н. Теоретические и методологические проблемы функций социалистического права: автореф. дис. на соиск. науч. степ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.01. «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / Т.Н. Радько – М., 1978. – 46 с.
5. Княгинин К.Н. Охранительные правоприменительные акты: вопросы теории и технологии / К.Н. Княгинин. – Свердловск, 1991. – 108 с.
6. Кримінальний кодекс України / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
7. Бобровник С.В. Акт застосування права / С.В. Бобровник // Юридична енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 1998. – Т. 1. – С. 75–76.
8. Котюк В.О. Теорія права: [курс лекцій] / В.О. Котюк. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
9. Мельников А.А. Социальные функции советского гражданского процесса / А.А. Мельников // Советское государство и право. – 1975. – № 2. – С. 20–28.
10. Васильев А.М. Теория государства и права / А.М. Васильев. – М.: Юрид. лит., 1983. – 340 с.
11. Завадская Л.Н. Реализация судебных решений (теоретические аспекты) / Л.Н. Завадская. – М.: Наука, 1982. – 142 с.
12. Юсупов В.А. Правоприменительная деятельность органов управления / В.А. Юсупов. – М.: Юрид. лит., 1979. – 136 с.
13. Алексеев С.С. Функция применения права / С.С. Алексеев, И.Я. Дюрягин // Правоведение. – 1972. – № 2. – С. 25–33.
14. Шергин А.П. Административная юрисдикция / А.П. Шергин. – М.: Юрид. лит., 1979. – 244 с.